

TIJORAT BANKLARI RENTABELLIGINING DARAJASI VA DINAMIKASI

Sheraliev Abbos Xolmo'minovich

Surxondaryo viloyat Denov Tadbirkorlik va Pedagogika Instituti

Moliya va Bank ishi kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10895611>

Annotatsiya. Mazkur maqolada tijorat banklari rentabelligining darajasi va dinamikasi masalalari yoritib berilgan. Shuningdek, maqola davomida tijorat banklari foydasining tahlili, tijorat banklari faoliyatining rentabellik (foydalilik) ko'rsatkichlari tahliliga alohida to'xtalib o'tilgan. Maqolada ilmiy faktlar va nazariyalarga tayanilgan bo'lib, maqola so'nggida xulosa va takliflar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: sarf-xarajatlar, tijorat banklari faoliyatining rentabellik (foydalilik) ko'rsatkichlari, dinamika, ko'rsatkich.

LEVEL AND DYNAMICS OF PROFITABILITY OF COMMERCIAL BANKS

Abstract. This article describes the level and dynamics of profitability of commercial banks. Also, during the article, the analysis of the profit of commercial banks, the analysis of profitability (profitability) indicators of the activity of commercial banks was specially discussed. The article relies on scientific facts and theories, and conclusions and suggestions are given at the end of the article.

Key words: expenses, profitability (profitability) indicators of commercial banks, dynamics, indicator.

УРОВЕНЬ И ДИНАМИКА ПРИБЫЛЬНОСТИ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ

Аннотация. В данной статье описывается уровень и динамика прибыльности коммерческих банков. Также в ходе статьи специально обсуждался анализ прибыли коммерческих банков, анализ показателей рентабельности (рентабельности) деятельности коммерческих банков. Статья опирается на научные факты и теории, а выводы и предложения приведены в конце статьи.

Ключевые слова: расходы, показатели прибыльности (рентабельности) коммерческих банков, динамика, показатель.

Tijorat banklari foydasini tahlil qilganda, daromadlari xarajatlari turlari hamda tarkibiga e'tibor qaratiladi. Eng avvalo, hisobot davridagi olingan haqiqiy foyda summasi reja bilan taqqoslanib, undan ko'p yoki kam ekanligi aniqlanadi va farqlar sabablari o'rganiladi. Bank foydasini shakllantiruvchi daromad, xarajatlar tarkibi o'tgan yillar bilan taqqoslanadi.

Respublika aksiyadorlik-tijorat banki «Savdogarbank» faoliyat natijalari 2023-yilda 564037,0 ming so'm sof foyda bilan yakunlangan. Respublika hududida ko'pgina bo'limlari bo'lgan bu bankning faoliyatidan olgan bunday summadagi foydasiga baho berish uchun (umuman olganda foydali ishlaganligi yaxshi ko'rsatkich) o'tgan yilgi ma'lumotlar bilan taqqoslash lozim. «Savdogarbank» hisobotiga ko'ra o'tgan – 2022-yilda -250952,0 ming so'm sof foyda olgan. Demak, bank 2023-yilda 2022-yilga nisbatan faoliyatini 2 baravardan ko'proq foyda olish bilan yakunlagan. Bularning sababini chuqur o'rganish uchun, daromadlar, xarajatlar tarkibini o'rganish va tahlil qilish zarur (1-jadvalga qarang).

Jadval ma'lumotlaridan, «Savdogarbank» foyda summasini qaysi manbalardan ko'paytirganligi, nimalardan xarajatlar ko'payganligi ko'rinib turibdi. Bankning foizli daromadlari 2023-yilda o'tgan yilga nisbatan 126,9 % ko'paygan bo'lsa, foizli xarajatlari – ushbu davrda 140,3 foizga ko'paygan. Demak, foizli xarajatlarning o'sish (ko'payish) sur'ati juda yuqori, bunday yo'l tutib borilaversa bo'lmaydi. Natijada sof foizli daromadlar bo'yicha ko'rilgan natija 2011-yilda o'tgan yilga nisbatan faqat 16,1% ga o'sgan (daromadlar-26,9% o'sganligiga qaramasdan).

Bank 2023-yilda kreditlar bo'yicha ko'rilishi mumkin bo'lgan ehtimolli zararlarga qarshi shakllantirilgan zaxiralarga 2023-yilda 2022-yilga nisbatan 2 baravardan kamroq summa (48,5%) ajratgan. Shunday qilib, foizli daromadlar summasini biroz oshirgan. Lekin bank foizsiz daromadlarini 2022-yilga nisbatan kamaytirib yuborgan (51044,0 ming so'mga). Natijada shungacha bank foydasi o'tgan yilga nisbatan kamaygan. Tijorat banki operatsion xarajatlar summasini ko'paytirmaslik choralarini ko'rgan. Natijada bu xarajatlar 2023-yilda o'tgan yilga nisbatan faqatgina 107,9% gagina o'sgan. Tijorat bank bo'limlarida foizli va foizsiz daromad turlarini ko'paytirishning ichki imkoniyatlarini topish lozim.

1-jadval

«A» bank moliyaviy natijalarining tahlili (yil boshiga, mln. so'm)

№	Moddalar	O'tgan yil	Joriy yil	O'zgarishi	
				so'mda	% da
1	Foizli daromadlar – jami	5541,9	7037,8	1495,9	126,9
2	Foizli xarajatlar – jami	2491,5	3496,6	1005,0	140,3
3	Sof foizli daromadlar	3050,3	3541,2	490,0	116,1
4	Kreditlar bo'yicha ko'rilishi mumkin bo'lgan ehtimoliy zararlarga qarshi shakllantirilgan zaxirani baholash	381,6	185,0	-196,6	48,5

8 – Bank faoliyati tahlili

5	Zaxirani baholashni chiqarib tashlagandan so'ng qolgan sof foizli daromad	2668,7	3356,2	687,5	125,7
6	Foizsiz daromadlar – jami	1963,2	1912,2	– 51,0	97,4
7	Operatsiya xarajatlari – jami	3930,0	4241,3	310,7	107,9
8	Daromad (foyda) solig'i to'langungacha bo'lgan sof foyda (zarar)	701,4	1027,1	325,7	146,4
9	Daromad (foyda) solig'i	450,4	463,1	12,7	102,8
10	Sof daromad (zarar)	251,0	564,0	313,0	224,7

Joriy yilda bankning sof foydasi 313,0 mln. so'mga, ya'ni 224,7 foizga o'sgan. Bunga asosan foizli daromadlarning o'sishi va ehtimoliy zaxiralarning kamayishi ta'sir etgan.

Tijorat banklari foyda summolari bo'yicha sifatiy (reyting) baho berib bo'lmaydi. Chunki kichik, o'rta va yirik banklar mavjud. Misol: bir yilda bir bank 640 000,0 ming so'm foyda olgan bo'lsa, ikkinchi bank esa 680 000,0 ming so'm foyda olgan bo'lsa, ikkinchi bankni foydali ishlayapti deb baho berib bo'lmaydi. Chunki birinchi bank faoliyati jihatidan kichik, ikkinchi bank esa juda katta faoliyat yurituvchi bank bo'lishi mumkin.

Shuning uchun ham banklarning rentabellik ko'rsatkichlari aniqlanadi va tahlil qilinadi. Rentabellik ko'rsatkichlari nisbiy ko'rsatkich bo'lib, foyda summasini barcha aktivlari, o'z sarmoyasi summalariga bo'lish bilan aniqlanadi.

Tijorat banklarining mavjud barcha mablag'larni to'g'ri joylashtirib ulardan foydalanish darajasi aktivlar rentabelligi bilan o'lchanadi. Bank aktivlarining rentabelligi (B.A.R.) sof foyda summasini (sf) barcha aktivlar summasiga (balans jami summasi) bo'lib topiladi.

$$BAR = \frac{sf}{BA} \times 100; \text{ bu yerda } BA - \text{ barcha aktivlar.}$$

BA

«A» bank bo'yicha bu ko'rsatkichlar:

$$2022\text{-yilda } BAR = 250952:40021498 \times 100 = 0,62\%$$

$$2023\text{-yilda } BAR = 564037:37349977 \times 100 = 1,51\%$$

Demak, ushbu ko'rsatkich bo'yicha bank 2023-yilda o'sishga erishgan, ya'ni 0,62 % dan 1,51% gacha ko'tarilgan.

2-jadval

Tijorat banklari kapitalining samaradorligi (yil boshiga, mln.so'm)

Tijorat banklari	Sof foyda		Xususiy kapital		sf. / xususiy kapital	
			Joriy yil	O'tgan yil	Joriy yil	O'tgan yil
O'zsanoat qurilishbank	2697,5	2528,1	30777,1	30283,6	9,7	8,3
Aloqabank	890,4	699,7	4260,5	3818,0	25908,9	19624,1
Savdogarbank	564,0	251,0	4276,8	4194,7	13,2	6,0
Kapitalbank	538,9	298,0	2084,5	1565,6	28,0	19,0
O'ktambank	82,0	94,9	1545,9	1572,1	5,3	6,3

3-jadval
(mln.so'm)

Tijorat banklari	Sof foyda		sf. / j. kapital(ROE)		sf. / aktiv (ROA)	
			2023	2022	2023	2022
O'zsanoat qurilishbank	2697,5	2528,1	9,7	8,3	0,67	0,81
Aloqabank	890,4	699,7	25908,9	19624,1	4,53	3,56
Savdogarbank	564,0	251,0	13,2	6,0	1,51	0,63
Kapitalbank	538,9	298,0	28,0	19,0	5,63	3,66
O'ktambank	82,0	94,9	5,3	6,3	3,00	3,50

Tijorat banklari aktivlarining samarali foydalanishini boshqa tijorat banklari ko'rsatkichlari bilan qiyoslab (taqqoslab) tahlil qilish yaxshi natijalarni beradi.

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, rentabellik ko'rsatkichlari tijorat banklari bo'yicha juda xilma xil. Bu ko'rsatkich banklarda 2022-yilda 3,66 % dan (Kapitalbank) 0,63% gacha (Savdogarbank), ya'ni 5,8 baravar farq qiladi. 2023-yilda esa Savdogarbank rentabellik ko'rsatkichi yaxshilanib, to 1,51% gacha ko'tarilgan. Aktivlar rentabelligi bo'yicha 2023-yilda eng past daraja O'zsanoatqurilishbankida bo'lib, 0,65 % ni tashkil etgan va Kapitalbank ko'rsatkichidan 8,4 baravar (Kapitalbank – 5,63 %) past. Tahlil qilinayotgan 2022–2023-yillarda aktivlar rentabelligi ko'rsatkichi O'zsanoatqurilishbank (2022-yil -0,81%, 2023-yil -0,67 %) va O'ktambank (2022-yil -3,50 %, 2023 yil -3,00%) larda pasaygan, qolgan banklarda esa ko'tarilgan.

Tijorat banklarida xususiy kapital rentabelligi ko'rsatkichi ham ahamiyatga ega. Bu ko'rsatkich (XKr) bankning sof foyda summasini (sf) 100 ga ko'paytirib (foizda) xususiy kapital (XK) o'rtacha qiymatiga bo'lib topiladi.

$$XKr \frac{\quad}{\quad} \cdot sfx100, \\ \text{xk}$$

Biz tahlil qilayotgan «Savdogarbank»da bu ko'rsatkich 2022-yildagi 6,0 % dan, 2023-yil – 13,2 % gacha ko'tarilgan.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining "Valyutani tartibga solish to'g'risida" gi Qonuni. 2003 y 11 dekabr.
2. O'zbekiston Respublikasining "Markaziy banki to'g'risida" gi Qonuni. Toshkent, 1996 y.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. "Bozor islohotlarini chuqurlashtirish va iqtisodiyotni yanada erkinlashtirish sohasidagi ustuvor yo'nalishlar amalga oshirilishini jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" Toshkent. 14.06.2005 yil..
4. Bekmurodov A.Sh.va b. O'zbekiston iqtisodiyotni liberallashtirish yillarida, 5 qism. 4-qism. Moliya va bank tizimidagi islohotlar samarasi, TDIU, 2005 y.
5. Международные валютно-кредитные и финансовые отношения: учебник / под ред. Красавиной Л.Н. - 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2006. – 576 с.
6. О'Нил У. Как делать деньги на финансовом рынке: Стратегия торговли на росте и падении / Уильям О'Нил; Пер. с англ. – 3-е изд. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – 329 с.